

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
“Неофит Рилски”
Факултет по изкуствата
Катедра “Хореография”

РЕЦЕНЗИЯ

За

Дисертационен труд

СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В СФЕРАТА НА ИЗКУСТВАТА

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор”
на докторант

Александър Цветанов Калинов

Професионално направление: 3.1. Социология, антропология и науки
за културата.

Докторска програма: Теория и история на културата.

Научен ръководител:

Доц. д-р Татяна Шопова

Рецензент:

проф. д-р Велимир Велев
факултет Сценични изкуства
НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“

София, 2021г.

1. Общо представяне на кандидата

Кандидатът Александър Калинов притежава разностранно образование – Средно специално, с профил информатика и информационни технологии, СУ, Факултет по философия - Обучение по библиотечно-информационни дейности, НАТФИЗ – София - бакалавърска степен „Актьор за Театър на движението – Пантомима“ и магистърска степен „Филмово и телевизионно изкуство“.

Практическият му опит като професионалист до този момент се развива в три направления – педагогика, театър и кино.

В театъра е свързан с няколко режисьорски реализации, докато в киното се изявява се като асистент, сценарист и продуцент в над десет късометражни и пълнометражни филма.

Като педагог, няколко години след завършването на бакалавърската си степен, Александър Калинов е поканен в качеството на гост преподавател, в екипа на доц. Александра Хонг, като асистира по дисциплините Пантомимна техника, Класическа пантомима и Пантомимен синтез.

Всичко това е предпоставка за формиране на по-широк практически и теоретичен поглед, съответно и на по-високо аналитично ниво на мислене. Което от своя страна, би трябвало да му е в помощ в настоящото изследване, за едно по-дълбоко проникване в спецификите, на разработваната от него научна тема.

2. Структура и съдържание на дисертационния труд

Текстът, представен като дисертационен труд, е в обем от 363 страници, от които 196 стр. основен текст, включващ увод, четири глави, заключение, библиография и три приложения с обем от 167 стр. Библиографията е съставена от 225 източника, 62 от които на български, 163 на английски език. Към труда има три приложения (1,2 и 3), с пълна информация за експертните материали от емпиричното изследване.

Това, което прави впечатление в труда е липсата на обичайните проблеми от стилистично, аналитично и научно естество, каквито често присъстват в подобни

изследвания. Дори напротив, наличие на съдържателност, съчетана с лекота на изразяването, владее на един научен стил, без излишна наукообразност и претенциозност.

УВОД:

В Увода докторантът Александър Калинов дефинира проблема: Наличието на изследователска празнина между социалното предприемачество и човешкото творчество. Работещите в сферата са специалисти от двете страни на тази, образно казано, пропаст – или с образование по изкуствата или „такива, които нямат професионално образование свързано с творчеството, но намират способности и начини да разрешават социални проблеми, използвайки подходи от направлението“.

В този смисъл трудът априори осигурява своята научна значимост.

- Добре са представени темата и целите на изследването – фокусът е върху социалните, икономически и/или политически фактори, които имат влияние върху състоянието и развитието на социалното предприемачество в изкуствата в българската среда.
- Обектът, предметът и основната хипотеза на изследването също са коректно дефинирани.
- Като методология на изследването Кандидатът предлага стратегия, съдържаща Теоретичен анализ, Документен метод, Дълбочинни експертни интервюта, Сравнителен анализ на примери/казуси от практиката. Отчитайки, липса на конкретика в разбирането (включително отсъствие на ясна дефиниция) сред професионалистите, и сред практиците в тази сфера, както и фактът, че социалното предприемачество е обект на непрестанна промяна, кандидатът се ориентира към гъвкав подход, обръщайки се към т.нар. *grounded theory* чрез която се опитва да обедини посочените по горе методи. Добро впечатление прави, че кандидатът осъзнава уклона към прекалено генерализиране на тази теория, и има готовност да избегне нейното

пreekспониране. Това му дава възможност да се предпази от евентуални грешки в тази посока.

- Интелигентно са представени и ограниченията на изследването. Това показва разбиране в дълбочина на естеството на предстоящата изследователска работа.

В **ПЪРВА ГЛАВА: „1. Социалното предприемачество.“** е направен исторически анализ на основни академични публикации по темата, като те са отделени в две части.

В първата част **„1.1. Социалното предприемачество през 80-те и 90-те години на XX век“** се проследява понятието „социално предприемачество“ като термин, роден през средата на миналия век, като се засягат обстойно редица ключови фигури в развитието на този феномен в този период, като Хауърд Боуен и Уилиам Драйтън, Джед Емерсон и Фей Тверски, Кристофър Лесли, Чарлз Ледбийтър. Тук кандидатът демонстрира умение да съчетава стегнатия научен изказ с изчерпателно влизане в детайли и базисни подробности. Впечатление прави, че Калинов надскача историографската плоскост на представяне и прави един сериозен анализ на няколко от възловите концепции, свързани с това явление, засягайки бизнесмодела на „социалното предприятие“ и „социално предприемачество“, с неговите финансови механизми, държавните политики свързани с тях и връзката на социалното предприемачество с различните политически структури в този исторически период.

Втората част от настоящата глава, **„1.2. Социалното предприемачество през новия век“**, започва с две от основните фигури Дийс и Андерсън, които са, образно казано, своеобразни реформатори на парадигмата за Социалното предприемачество. В хода на обзора се преминава към Джеймс Остин, Хауард Стивънсън и Джейн Уей-Скилерн, като през цялото време, още от началото се прави връзка между горепосочените подходи и идеи (на Майкъл Портър и Хаберман, Фрийдман, Емерсон, Ароу, Дийс и Елиас, Хороуитс, Стивънсън и

Джарило, Шумпетер, макар и по-ранен, Либенщайн и Бирх, Мартин и Осберг, Лайт) от края на миналия и началото на новия век.

Тук докторантът демонстрира задълбочен подход, анализирайки самото предприемачество, като базисен феномен и до каква степен неговите постулати са приложими върху „новия“ частен случай - Социалното предприемачество.

Главата завършва с коректно направено обобщение, относно понятийният апарат и теоретичната рамка в сферата на социалното предприемачество, в контекста на изследователската тема.

ВТОРА ГЛАВА, „2. Обща рамка на културните индустрии. Политическа икономика на културата и комуникацията.“, съвсем логично, започва с дефиниране и разграничаване на двете понятия „културни индустрии“ и „креативни индустрии“ (творчески индустрии).

Започвайки от появата на терминът „културни индустрии“, въведен от Теодор Адорно и Макс Хоркхаймер, отбелязвайки критичната позиция на Бернард Мийдж, кандидатът преминава през криволиците на различни идеи, като „критична политическа икономика“ и „критическа политическа икономика на културата и комуникацията“ на Моско, „дигитален капитализъм“ на Шилер, интердисциплинарният аспект при Гранхам, методологията на изследване „индустриализация – комерсиализация – насищане – криза“ на Мърдок и Голдинг, замяната на „индустриализация“ с „иновация“, Идеята за „лидерите на мнение“ на Лазарсфелд, Берелсон и Гаудет, правилното идентифициране на Себастиан Юнгер. Позовава се няколко пъти на примера „Андрю Малсон“ от „Обединената Реформаторска Църква“ на Чарлз Ледбийтър. Разглежда приложението на модела „иновация – установяване – насищане – криза“, в дейността на социалните предприятия в България.

За изискванията към подобно ниво на изследване, кандидатът се е справил със задълбоченост и прецизност.

Втората част от тази глава, (**„2.2 От „културни“ към „креативни“ индустрии.“**), също прави впечатление на добре свършена работа: Методически правилно започва с въпросът къде е границата между социалното предприемачество и креативните индустрии? Хвърля като „жокер“ идеята на Джон Холкинс за основната разлика на творческите спрямо културните индустрии. Поставя смислова връзка между въвеждането на културни политики от Висшият Лондонски Съвет (Great London Council или GLC), повлияни от идеята за културните индустрии и появата на терминът „креативни индустрии“ в политиките на национално ниво. Спира се на тяхната роля като средство за икономическо и социално възстановяване на региони.

Съпоставя примери от национално ниво (като кварталът „Капана“ в Пловдив се промотира като „квартал на творческите индустрии“) с националните примери на Великобритания (Лондон, Манчестър, Лийдс и Глазгоу), Франция (Париж), Италия и Испания (Мадрид и Барселона), като се търси концентрацията на творческите индустрии като териториално разпределение.

Като резултат Александър Калинов извежда няколко основни принципа, които са от значение при държавното подпомагане и създаване на политики за развитието на креативните индустрии.

В частта **„Критика към творческата икономика“** кандидатът засяга важни за изследването подтеми:

- Отбелязва идеите на Ледбийтър за „нео- либерализъм“ или „културен нео-либерализъм“ (с термини като „достъпност“ и „равни възможности“), срещу критиката за принижаване и обезценяване на елитарното изкуство. В това виждам ранна препратка към въпросите „за кого“ и „какво“ в социалното предприемачество, засегнати в последната част от изследването.
- Връзката между предприемачи-работодатели и работници, типологията на интервюта и договори, което превръща към редица въпроси засягащи

темата за личностното развитие в системата на социалното предприемачество.

В тази част също разглежда една взаимосвързана мрежа от казуси, свързани с решаването на проблемите, създадени от новата икономика, обвързани със социалния сектор, за създаване на нови работни места и адаптиране към новата идеология. Индиректно присъства и релацията между социалното предприемачество в изкуствата и социалното предприятие, отбелязвайки мнението на МакРоби към този термин.

Особено внимание заслужава **ТРЕТА ГЛАВА: Емпирично изследване на социалното предприемачество в България**

В „**3.1 Методологична рамка на изследването**“ кандидатът представя въпросника, който е в основата на емпиричното изследване, като прави подробен анализ на целите на всеки от дванадесетте въпроса и чрез детайлни доказателства, защитава необходимостта от включване на всеки един от тях в интервюта.

Тази част има сериозна стойност за бъдещи или настоящи работници в изследваната област. Тя би спестила лутанията на много професионалисти и би улеснила пътя към успешното развитие на техните начинания.

Останалата част на Трета глава, която обобщено приемам под заглавието „**Анализ на казуси от практиката**“, представлява сравнителен анализ на 8 казуса от сектора на социалното предприемачество на територията на Република България.

Тази част по някакъв начин може да се нарече уникална по рода си. Избрани са осем организации от сектора на социалното предприемачество у нас. На базата на интервюта са изградени картини за всяка една, в които биографичната им история се преплита с аналитична информация за тях,

необходима за всеки един работещ, преподаващ или учещ в тази област. Ценно качество е увлекателния и ненатрапчив стил на излагане на синтезираната информация, свързана с всеки отделен случай.

Мога да охарактеризирам тази част като изключително полезна и за специалисти, и за неспециалисти, защото историите са вдъхновяващи и носят силна провокация и за едните, и за другите.

Относно **ЧЕТВЪРТА ГЛАВА: Анализ на настоящия модел на работа в сектора:**

В разработването на тази глава отново личи разбирането на кандидата по отношение на изследвания проблем: Анализа на икономическия контекст, в които се вписва Социалното предприемачество, започва със законовите рамки определящи механизмите и границите на съществуване и развитие на социалното предприемачество в рамките на една държавна социална политика. **(5.1.1 Икономически аспект на социалните предприятия)**. Разглежда статута на „социално предприятие“ според юридическите критерии (по ЗЮЛНЦ) през призмата на „Закона за предприятията на социалната и солидарна икономика“. Кандидатът набелязва конфликтни точки, които са реално проблемни за съществуването на идеята за „Социалния предприемач“ **(5.1.2 Социални предприятия и фирми, развиващи социални дейности или предлагащи социални услуги)**, както и такива, които са основа за порочни практики **(5.1.3 Потребители пред предприемачи)**. Тук Калинов си позволява да предложи решения и механизми за по-адекватна държавна подкрепа по отношение на Социалното предприемачество, които, дължен съм да отбележа, съвсем не са лишени от конструктивен смисъл. По отношение на действащото социално предприемачество в България, докторантът обобщава работния модел на действащите в тази сфера у нас и отбелязва няколко горещи пункта, давайки ценни препоръки за тяхното преодоляване. **(5.2 Анализ на модела на работа на социалните предприемачи)**

В **ЗАКЛЮЧЕНИЕТО**, кандидатът синтезира цялостните резултати от настоящото изследване. Осмисля степента на осъществяване на поставените цели и задачи, критично отбелязва разминаване между очаквано и постигнато, както и факторите, създали предпоставка за това. Дава си сметка докъде е стигнал в изследването и какво предстои да се развие в тази посока по настоящата тема.

ПРИЛОЖЕНИЯ: Към труда има три приложения с пълна информация за експертните материали от емпиричното изследване. В тях изключително прецизно, дори педантично, кандидатът е събрал резултатите от експертните изследвания – експертните интервюта, допълнителни практически материали свързани с тях и информацията за подхода в методологически план. Това само по себе си също заслужава адмирации.

ПРЕПОРЪКИ:

- дисертацията изследва Социалното предприемачество, неговите проблеми, механизми на функциониране и развитие, основно като бизнес модел – фокусът е върху социалните, икономически и/или политически фактори, които имат влияние върху състоянието и развитието на социалното предприемачество в изкуствата в българската среда. Липсва морално-нравствената гледната точка към това явление. Това не е критика, тъй като изследването не си го поставя като цел. Но тази липсваща гледна точка може да даде много отговори на редица от важните въпроси за реализацията и просперитета на едно социално предприятие.
- Има нужда от прецизиране и осмисляне на два термина, на които кандидатът, в определени части на изследването, сериозно се обляга: А именно термините „креативен“ и „изолитаризъм“.
 - По отношение на първия термин, не намирам за наложително и уместно заместването на българското понятие „творчески“ с чуждоезичния термин „креативен“. Този акт не придава

„научност“ на труда, а напротив. Ако не познавах лично кандидата, бих изтъквал ползването на този термин, като доза претенциозност, липса на отношение и уважение към езика, на който пише труда.

- По отношение на термина „изолитаризъм“, бих искал да отбележа необходимост от прецизиране на съдържателната му същност. Препоръчвам да се направи справка през английски, независимо дали този термин е взимстван или е лично творчество. Ако се цели той да покрие допълнителен/разширен на понятието „изоалция“ смисъл, какъвто носи термина „изолационизъм“, то това трябва да се уточни.

В ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Трудът отговаря на всички изисквания за подобен род изследвания и във формален, и в съдържателен план. Актуалността и приноса на труда са безспорни, тъй като в България подобно изследване, по мое мнение, не е правено. Достойнствата на труда посочени в настоящата рецензия, ми дават право да считам кандидатът Александър Калинов готов за получаване на образователната степен «доктор» в Професионално направление: 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

Но преди окончателно да произнеса своето решение, бих искал да завърша по един неформален начин: Като професионалист с дълбок опит и в тази сфера, бих искал да подчертая дълбочината в разбирането на изследваната материя от страна на кандидата – за тази цел ще използвам един случайно избран, наглед прост пример – проблемът с инверсията на въпросите „Какво?“ и „За кого?“ по отношение на социалните дейности на предприемачите. Опитът на докторанта, като се вземе предвид възрастта му, не би трябвало да е така богат и дълбок. Въпреки това, този проблем, който в цялостното изследване, дори изглежда като да не е от най важните, е забелязан от кандидата като сериозен и

значим. А именно, приоритизирането на бенефициентите (За кого) пред съдържанието (Какво), през последните три десетилетия доведе до поява на така наречените от мен „професионални ловци на проекти“ – майстори в занаята, те умеят дефинират проектно изискуемите целеви групи, прибирайки „едни пари“ чрез дейности почти лишени от съдържание. Това доведе до катастрофално девалвиране на социалните дейности в морален и нравствен аспект.

Този пример, отново подчертавам, е случайно сложен пръст върху „глобуса“ на настоящото изследване. С което връщам темата за неговата стойност в теоретично и практическо отношение, с отправяне на адмирации към неговия автор. Той напълно заслужава образователната степен „доктор“.

Гласувам с „ДА“.

27.05.2021 г.
гр. София

проф. д-р Велимир Велев
факултет “Сценични изкуства”, НАТФИЗ